

Egy korszak krónikása volt

Koncsol László halálára

A felkérés, hogy megemlékezést írjak az életének 87. évében elhunyt Koncsol Lászlóról, kissé váratlanul ért. Igaz, több mint fél évszázadon át követhettem életútját, gyakran találkoztunk az évek során, sőt volt idő, amikor egy villamosmegállóra laktunk egymástól Pozsony Károlyfalunak nevezett városrészében. Ekkoriban, de később is gyakran adódott lehetőségem egy kiadós beszélgetésre, és ezek mindig élményszámba mentek. Sok mindent megtudtam róla és szülőfalujában, Deregnyőn szolgáló református lelkipásztor édesapjáról, a sárospataki kalandos tanulmányokról, a komáromi gimnáziumban, még a múlt század ötvenes éveinek elején szövődött barátságokról (a két költőt: Tózsér Árpádot, Zs. Nagy Lajost, a szobrász Nagy Jánost és Turczel Lajos tanár urat ott ismerte meg), és mesélt az Ifjú Szivek alapításáról is, amelynél barátjával, a Gömörből indult matematikus professzorral, Znám Istvánnal ő is szorgoskodott. Később is jelen lehettem olyan helyeken, ahol előadóként vagy hajdan történt dolgok kutatójaként lépett a közönség elé. Mivel a szerkesztő azzal biztatott, hogy régebbi írásaimból is idézhetek vele kapcsolatban, elővettem 1981-ben írt tanulmányomat, amelynek címe *Irodalom és szolgálat* volt, alcímében pedig egyfajta arcképvázlatot ígértem az olvasónak. Mivel több mint négy évtizede jelent meg, talán már senki sem emlékezik arra, miket vettem akkor papírra, ezért néhány, általam lényegesnek vélt passzust idéznék belőle, hogy a műelemző Koncsolnak a felvidéki magyar irodalomban vitathatatlanul egyedülálló módszerét is testközelbe állítsam.

„A vérbeli kritikust és esztétát az különbözteti meg a botcsinálta recenzenstől, hogy nemcsak egyéni véleménye van, hanem jellegzetes stílusa és hanghordozása is, és előbb vagy utóbb kialakítja a maga sajátos módszerét. Koncsol esetében mindenekelőtt azt kell tisztázni: kritikusnak vagy esztétának tekintsük-e őt? Első kötete – a *Kísérletek és elemzések* (1979) – megjelenéséig elsősorban kritikusnak tartottuk őt, azóta viszont rá kellett jönnünk, hogy ez a minősítés nemcsak pontatlan, hanem egy kissé igazságtalan is. Koncsol több is, más is, mint kritikus; ő a szó legteljesebb és legnemesebb értelmében műelemző (...), aki szinte átrágja magát a műalkotáson. Jegyzetfüzete megtelik idézetekkel és észrevételekkel, íróasztalán egyre magasabb tornyokban halmozódnak a könyvek – olyanok is, amelyekre

jóformán csak egy-egy mondat kedvéért van szüksége –, s mire belefog az írásba, már napok vagy hetek szorgalmas munkája áll mögötte.

Koncsol László megbízható műelemző; mindig fontos és figyelemre méltó művekről ír – fontos és figyelemre méltó dolgokat. A műalkotásban mindenekelőtt a törvényszerűségeket keresi. A szerkezet tartópilléreit. Az összefüggéseket a valóság és az irodalmi mű között. Ritkán 'közelít' a műhöz; amikor az első mondatot papírra veti, már több mint bizonyos, hogy ő a helyszínről küldi 'tudósítását'; szinte benne van a műben, belülről halad kifelé. Az ilyesmi az alkotással 'együttlélegzők' képessége, azoké, akik nemcsak értelmezik és magyarázzák a szépirodalmi szöveget, hanem minduntalan újra meg is írják. Második kötetének – *Ívek és pályák* (1981) – több mint egyharmadát olyan verselemzések teszik ki, melyeket csakis olyan ember írhatott, aki jól ismeri (mert a saját bőrén tapasztalta) a versírás minden kínját és gyötrelmét, noha vérbeli költővé nem válhatott. Koncsolnak külön adottsága van az alig hallható neszek és rezdülések, a szinte láthatatlan vibrálások és örvénylések érzékelésére. De mindez meddő képesség volna, ha nem párosulna egyfajta meggyőző erővel, amelynek segítségével elhiteti olvasójával, hogy most egy csoda szemtanúja lehet, csak jól oda kell figyelnie mindarra, amit őszintén eléje tárnak.”

A továbbiakban a koncsoli módszer zenei sajátosságairól esik szó és arról a sokrétű tájékozottságról, amely például Németh Lászlót is jellemezte. De az írás utolsó két mondata egyfajta prófécia is, amely más összefüggésben ugyan, de előre vetítette életének következő periódusát. Ezt írtam ugyanis: „Fel kell tenni a kérdést: vajon a csehszlovákiai magyar irodalom nyújt-e Koncsol László számára lehetőséget és teret képességeinek és tehetségének kibontakoztatásához? Nem kényszeríti-e őt olyan feladatok elvégzésére, amelyeket másoknak kellene végrehajtaniuk, nem vonja-e el energiáit olyan munkáktól, amelyek hozzá méltóak és reá várnak?”

Nem sokkal azt követően, hogy ez a dolgozat napvilágot látott, Koncsol körül elfogyott a levegő. Az 1980-as években szinte szó szerint száműzöttként élt és a dióspatonyi szövetkezet jóvoltából jutott szerény jövedelemhez, formálisan valamilyen irodai munkát végző alkalmazottként szerepelt az állományban, de valójában a falu helytörténetét kutatta a tőle megszokott alaposággal és szívóssággal. Németh László önmagát jellemezve írta egykor, hogy gályapadból laboratóriumot készített, amikor a regények, a drámák és az esszék írása helyett műfordítóként kellett megélnie és eltartania népes családját. És micsoda könyveket fordított le nagyszerűen! Ugyanezt elmondhatta Koncsol is magáról, akinek addig több – esszékből, kritikákból, verselemzésekéből összeállított – kötete megjelent már és műfordításával is felfigyeltető cselekedetet vitt végbe, egyszeriben helytörténészként kellett bizonyítania, hogy ezt is lelkiismeretesen tudja végezni.

A későbbiekben már csak elvétve vállalkozott műelemzésekre, életét teljesen kitöltötte az új feladat. Amikor 1989 késő őszen megtörtént a közép-európai rendszerváltozás, Koncsol László előtt addig csak elképzelt távlatok nyíltak meg, de őt végül sem a politika forгатaga, sem pedig a különböző csábító tisztségek nem ragadták el, hanem visszatért a kiadói munkához, amelyet a kommunista diktatúra félbehagyatott vele. Az akkoriban létrejött Kalligram külső munkatársaként elindított egy eredetileg 20 kötetesre tervezett, de végül ennek a dupláját kitevő sorozatot Csallóközi Kiskönyvtár címmel, amely a maga nemében párját ritkító szellemi vállalkozássá nőtte ki magát a felvidéki magyar szellemi glóbuszon. Koncsol szorgos munkával előbányászta a Csallóköz múltjával kapcsolatos jobb sorsra érdemes írásokat, szövegeket és könyveket, amelyek többnyire valamilyen könyvgyűjtemény poros zugaiban elrejtve várták az idők jobbra fordulását, s nem egy esetben kézíratos formában bukkant rájuk valamilyik paplakban vagy családi almáriumban. Csak az tudja igazán, aki maga is vállalkozott effajta „újjáélesztésre”, hogy mi mindennel jár ez a nagy türelmet és körültekintést igénylő munka. Emellett sok más feladatot is elvállalt, amely rengeteg fáradtsággal és kevés megbecsüléssel járt. A közösség szolgálatának a kényszere, amelyet ő már a szülői házban megismert, és amely szinte észrevétlenül beivódott a sejtjeibe, élete végéig ott munkált benne. Levéltári kutatásai során számtalan, addig ismeretlen tényrt sikerült feltárnia Diósförgepatony és a környéke múltjával kapcsolatban, ezek sokszor első pillantásra apró-cseprő dolgoknak tűnhettek, de ő ezek alapján komoly összefüggésekre világított rá, és több kötetet kitevő történelmi összefoglalásban osztotta meg olvasóival. Ez a módszer persze korántsem új az ő esetében, hiszen már korábban, az irodalmi művek – elsősorban a versek – elemzése során ugyanezt a „technikát” alkalmazta. Sokoldalú tudása, a dolgok lényegére való ráérzés képessége, és nem utolsósorban a rá különösen jellemző empátia segítette őt abban, hogy olyan, mások számára fel sem tűnő értékeket mutasson fel, amelyek éppen az ő jóvoltából váltak közkinccsé.

E sorok írója sok élményt, új emberekkel való találkozást is köszönhet Koncsol Lászlónak. Mint már utaltam rá, az ő jóvoltából ismerhettem meg Znám István kiváló matematikust, aki már 1990 után, 1993-ban bekövetkezett tragikus haláláig a Szlovákiai Magyar Tudományos Társaság elnöke is volt. Koncsol László beszélt nekem azokról a református lelkipásztorokról is, akik a második világháború idején a Tiso-féle Szlovák Köztársaságban zsidókat mentettek, és emiatt börtönbe kerültek.

A felvidéki magyarság sorsa élete végéig foglalkoztatta. Nehéz szívvel olvastuk azokat a pesszimizmussal átítatott mondatait, amelyeket már túl a hetvenedik évén vetett papírra. 2007-ben jelent meg a *Tegnap a Holnap után* című könyve, amely különböző alkalmak szülte írásokból állt össze. Ünnepeken, megemlékezéseken, szobrok és emlékművek avatásánál és elhalálozások alkalmával el-

hangzott beszédek, történelmi visszatekintések, írókat köszöntő, baráti hangvételű méltatások, irodalmi tanulmányok és persze a nemzetrészsorsát aggóva figyelő értelmiségi eszmefuttatásai is helyet kaptak benne. Olyan szövegek, amelyek többnyire a „helyzet” hívott életre.

A kötetet indító írás tele van keserőséggel és olyan megállapításokkal, amelyek igazságtartalmával egyre inkább szembesülünk. Számba veszi, hogyan indult feltarthatatlanul a pusztulás felé az a világ, amely gyermekkorában még idillinek tűnt. Azt hiszem, a következő sorok már a 2000-es években nagyon rátapintottak mindarra, amivel annyi év elteltével manapság kénytelenek vagyunk szembesülni. Ezt írta: „Az ember az unalomig hallja, hogy gondjainkra európai megoldásokat kell keresnünk. Európa, mondják a tévéállomások szereplői, s elfogja őket az áhítat. Az én meglátásom viszont az, hogy nincsenek egyetemes európai megoldások, hogy földrészünkön csak jó megoldások, és idült, megoldatlan problémák léteznek. Megoldott-e a baszkok helyzete? Megoldott-e az észak-ír terület státusza? Megoldott-e Korzika problémája? Lezárult-e a belga flamandok és vallonok vitája éppen az EU fővárosának az országában? Nyugat-Európában is él az antiszemitizmus, az idegengyűlölet vagy legalább az idegesség amiatt, hogy a volt gyarmatok népessége lassan, de biztosan elárasztja országaikat. Nem európai, hanem krisztusi s a keresztyénségből sarjadt etikai és jogi megoldásokra kell törekednünk, ha egy-egy probléma fölmerül a horizonton.”

A kötet utolsó írása egyfajta számvetés és búcsúzás is. Talán pontosabban és lényegretörőbben nem is lehet összegezni mindazt, amit elvégzett:

„Itt mindenkinek szolgálnia kell, s ezt a szerepet az ember, ha tetszik, ha nem, akár tudja, miként csúszott bele, akár nem, elfogadja. Tanítás, szerkesztés, kritika, nyomda, műfordítás, szótár, verstan, helytörténet: ez mind szolgasors. Szolgálat a főgondnokság is: három évig hordoztam püspöktestvéremmel a Szlovákiai Református Keresztyén Egyház gondjait, s láttam bele még mélyebben a felvidéki magyar közösségek fájdalmaiba és kevés örömébe. Könyveket, unokákat és emlékeket hagyok magam után. Azt hiszem, szolgálatom hasznos volt, ezért nyugodtan veszem majd fekete kalapomat, ha az Úr visszaszólít magához.”